

УДК 821.161.2-1.09'194/195"

ББК 823 (4 Укр.)

**УКРАЇНЬСЬКА ПОЕЗІЯ 90-Х РР. ХХ СТ.:
КОНТЕКСТ «НОВОЇ ДЕГЕНЕРАЦІЇ»****Є. М. Баран**

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Івано-Франківська обласна організація НСП України,
м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57; тел. +380(342)59-60-74;
e-mail: kf@pu.ukr.lit.ua*

У статті розглядається становлення нової української поезії на початку 90-х років ХХ століття через еволюцію естетичного і світоглядного досвіду літературного угруповання «Нова дегенерація» (Степан Процюк, Іван Андрусяк, Іван Ципердюк).

Ключові слова: *українська поезія, злам естетики, літгурт, хаос, депресія, романтична візія.*

Хоча українська література 90-х років ХХ-го століття вже частково стає предметом наукових досліджень (кандидатські дисертації Ігоря Бондаря-Терещенка [1], Наталії Лебединцевої [2], Ірини Старовойт [3] та ін.), проте маємо лише наближення до теми, причому з дуже контрастними і надто суб'єктивними оцінками (особливо, Ігор Бондар-Терещенко).

У своїй статті ми намагаємося повернутися до першовитоків естетичних і етичних змін, які найяскравіше і найвиразніше проявилися в поезії нового літературного покоління, прослідкувавши етапи їхнього поетичного розвитку, які утвердили за ними назву «покоління дев'ятдесятників».

Першими "волонтерами" нового літературного призову треба вважати івано-франківський літгурт "Нова дегенерація" (1992), який утворило троє молодих поетів: Іван Андрусяк (1968 р.н.), Степан Процюк (1964 р.н.), Іван Ципердюк (1969 р.н.). Про їхній прихід одним із найперших заявив чи не найпопулярніший "вісімдесятник" Юрій Андрухович. Не знати, чи розумів Андрухович, що випускає джина із пляшки. Можливо, все-таки не передбачив настирливого характеру молодих авторів, але головне він відчув: "Але ж – дегенерація?! Так, дегенерація. Тут пахне дев'яностими. Це – теперішній час" [6, 4].

Що собою знаменував вихід цієї непримітної на перший погляд поетичної книжечки? Насамперед те, що в сучасній українській літературі завершувалася доба бубабізму. Першим "дзвінком-попередженням" про зміну естетик була репліка Юліана Покириса у львівській газеті "Post-Поступ": "Учасники літгурту настільки ввійшли в роль суспільного блазня, що не зовсім помітили, як змінилися часи, і вже сьогодні бубабістський Пегас топчеться на місці, не розуміючи, що ж усе-таки

сталось"[7, 22]. Пізніше, у більш категоричній формі "претензії*" до своїх попередників висловив Роман Кухарук: ""Бу-Ба-Бу" не критикувати? А що в тому "бу-ба-бу" є, окрім змарнованого таланту Андруховича?"[8, 15].

Звичайно, зміни літературні були реакцією на зміни суспільно-політичні. У цьому полягає один із найбільших парадоксів літератури: всі свої кращі сили вона поклала на переборення "земного тяжіння", аби визволитись від земних проблем і створити власну метамову. Вона домоглася свого і ... програла: "Упиваясь игрою в стеклянные бусы или классики, испытывая всевозможные повествовательные техники, разрушая границы между высоким и низким, трагическим и смешным, вызывая изгоняя из своих пределов политику, философию, идеологию, сторонясь, как черт ладана, моральной педагогики, писатели XX века от Марселя Пруста до Хорхе Луиса Борхеса, возможно, сами того не желая, откликнулись на текущее время. В их книгах можно различить, хоть далеко не зеркально отраженные, контуры эпохи – какой она стала и какой стать не сумела" [9, 177].

1991 рік провів водорозділ між "вчора" і "сьогодні". Як твердив М.Рябчук, для "більшості з нас "пауза" не почалася в 1991 році, а фактично закінчилася. То була справді трагічна "пауза" в нашому спілкуванні з зовнішнім світом, період штучної ізоляції від світових культурних, економічних та інших процесів"[10,10]. 1991 рік завершив собою XX століття, й літературне покоління 90-х стало першим поколінням нової епохи. Воно зуміло заявити про себе у надзвичайно складній ситуації, коли інші літератори просто розгубилися і мовчали; воно почало бити на сполох, коли в українського суспільства ще не вивітрилась ейфорія несподіваної незалежності; воно вже не сміялося, а плакало сльозами біблійних пророків. Зрештою, воно першим відкинуло екстремальність існування як норму і стало фактично першим поколінням професійних літераторів.

Літгурт "Нова дегенерація" (І.Андрусак, С.Процюк, І.Ципердюк) зіграв вирішальну роль у формуванні творчого обличчя покоління 90-х. Покоління, яке несло на власних плечах тягар вини "літературних батьків". Яке заперечувало традиції псевдоромантики з її псевдогероями і псевдопатріотичним пафосом. У своєму поетичному маніфесті молоді автори проголошували: " "Нова дегенерація" – це назва молодого літгруповання (...)... Чому ж "дегенерація"? Тому що ми – діти zdeгенерованої країни і zdeгенерованого часу, Тому, що ми виростаємо гнійними виразками на тілі деградуючого суспільства стандартів. З органічної ненависті до шаблонів ми назвалися крикливо і претензійно – "Нова дегенерація" – і своєю назвою так само, як і (надіємось!) своїми творами оголошуємо війну літературній провінційщині, недалекості, графоманії – власне тим чинникам, що приводять нашу культуру до дегенерації"" [11].

Першою у згаданій книзі йшла збірка Івана Андрусяка "Депресивний синдром", яка відкривається програмним віршем "Нова дегене-

рація", що є, присуті, поетичним оформленням вище цитованого маніфесту:

*ми останні пророки в країні вчорашніх богів
ми останні предтечі Великого Царств Диявола
ми зчиняємо галас і це називається гімн
ми сякаємось в руку і це називається правила [13, 13].*

Збірка Андрусюка вражала гнітючим настроєм, основним мотивом її є безвихідність, беззмістовність, абсурдність людського існування, над яким витає "панна Депресія", "панна Зневіра":

*Живемо під чортом неначе під Богом
і вправно жонглюєм словами
в яких від глибин від прасуті святого
немає ні грама [13,19].*

В уяві поета навколишній світ – жовтий терем (пряма асоціація з бітлівським "жовтим човном"), в якому переплелися в депресивному танці смерті тіні божевільних, гроби безвольних душ, очі, голови, ключиці, коліна, кулаки маленьких драглистих синів. Світ, у якому не можна покластися ні на кого, ні в кого не можна попросити допомоги, не можна благати заступництва у Господа, бо він не може зарадити навіть собі:

*проколює сонце дротинами променів гострими
понура терпіння обмацує зором далінь
а Ви мовчите ув останньому відчаї Господи
в самотньому небі Вас нікому зняти з петлі... [13,25]*

Ліричний герой шукає виходу із цієї "труни з аметистом" і не може зірвати віка. Він кличе у свідки Бога, а являється Сатана, він просить келишок раю, а отримує кусень смоли. Ні світлих ідеалів, ні віри – всюди панує Морок

*... Одірвися. Контури затерті.
Гусне лімфа. Плаче немовля.
Одою любові або смерті
місяця гойдається петля.
Явори порубано на дрова.
Жовтий пес на згарище блює.
Голову Івана Богослова
служниця до кави подає [13,26]*

Розпач розбитих надій, траур романтичного серця, похорон рожевих ідилій, драма людської душі, – але все-таки поет не заводить читача у глухий кут, за яким п'ятьма; він блукає разом із ним лабіринтом цинічного світу і знає, що вихід із нього десь зовсім близько, потрібно тільки маленького натяку, ілюзії, аби знову продовжити пошуки:

*Де ти, Господи,
Ангели, де ви,
озовися,
Діво Маріє... [13,38]*

Степан Процюк у своїй першій збірці "На вістрі двох правд" зриває ще одну маску із тієї маріонетки, яка називається людським світом. Цього разу перед читачем розкриваються картини Великого хаосу, всеохоплюючого безладдя, трагічного фарсу, усвідомленими чи неусвідомленими акторами якого є всі ми.

С.Процюк відкриває збірку віршем, який цілком можна назвати маніфестом поетичного покоління дев'яностих. Поет пробує синтезувати проблеми сьогодення (не тільки літературні) й ставити завдання: собі у першу чергу і своєму поколінню – поколінню розкутого духу, професіоналів своєї справи:

*Це колюче прищестя з'єднає екстрєми,
доведе аксіоми, роздробить граніт.
Фараонівським жестом відкине їх теми,
що нудні, як дорога на Схід. [13,45]*

Образний світ поезій С.Процюка наскрізь літературний з використанням наукової лексики. Також кидається у вічі композиційна розхристаність вірша, атрадиційність віршованої структури, недомовленість поетичної фрази, що інколи створює змістову і сюжетну алогічність. Здається, що вірш не є цілісним, розпадається, ніби у ньому відсутня система. Однак, саме цей розпад і є системою для поета:

*приховану сутність речей
не впізнаєш впізнаєш не знаєш
зависаєш над містом
аграматичним питальником [13,62]*

Хаотичні візії вражають уяву читача. Поет постає перед Хаосом і робиться його майстерним режисером. Він одночасно є й актором великої містерії, у якій інколи змушений грати за її законами (вірш "Капшивий дід впивається кігтями..."). Проте не можна стверджувати, що у віршах С.Процюка хаос є нездоланим, що людина не зможе вирватися з-під його влади. За абсурдними картинами поет вбачає тонесеньку смужку надії, моментами ілюзорної, але освітленої його внутрішньою переконаністю:

*відлипають відлуння брехні
мильна піна Сізіфова слизне
і не цапа циклопа народить
катарсисний цикл
Дафніс Хлоя снилися вночі
аскетичні дерева білі [13,64]*

В окремих віршах ця внутрішня переконаність виливається в зримі, до певної міри навіть суто публіцистичні гасла, які загалом є нехарактерними для творчої манери автора:

*Там, де брязкоти чар, там, де чар анаші,
Ступить сміло Спаситель, Владика великий.
Навіть там, де немає живої душі,
Ступить Він, поневажавши крамом і криком [13,72]*

Третя й остання маска абсурдного світу – "Химерії" Івана Ципердюка. Його химерні ритмізовані монологи в окремих моментах настільки глибоко проникають у внутрішню сутність людського "Я", що читачеві робиться страшно: наскільки темний, рутинний, жорстоко-облесний її світ. Хитрі й таємничі жінки з багатьма обличчями, фурії з діточо-ніжними личками, жебраки, мулли, п'яні поети, м'ясники, юродиві – і над цим всім поетове "Вірую!": "Я прощаю всіх І прощаюсь І все ж я вірую Вірю не вам а дитині"[13, 97]. Ципердюк у своїх "Химеріях" – перш за все поет, жорстокий лірик, естет потворного, який зриває струпи з людської душі. Його "Похорон друга" – одна з найяскравіших ліричних інтерпретацій теми втраченого покоління. "Осінні містерії старого міста" – проникливе зізнання в любові старому вічному Станіславову (Івано-Франківську).

Треба назвати ще одну важливу причину, яка спровокувала це "вривання" у літературу – "разом із розпадом системи зникла й монополія на літературу"(М.Розумний). Тут неможливим було "лагідне" входження в літературу, тут можливим залишався єдиний спосіб: нахабного вривання в літературу, викликання вогню на себе з тим, аби привернути увагу: "Ми зважилися бути собою, зважилися ні в кого не питати дозволу, а часом обходилися й без сторонньої поради. Це сталося якось само собою..."[12, 8]. У цьому була найбільша подібність "Нової дегенерації" із "Бу-Ба-Бу": елемент клоунади, створення шуму, галасу, крику (ефект "ряжених"). А далі вже зовсім інша мета: не іронічний сміх, не самозакохування власними виступами; це нагадувало бій гладіаторів, це було таке жорстке звинувачення суспільному загалові, що, не дивлячись на недосконалість художньої форми, – виступ "Нової дегенерації" справив ефект бомби.

"Нова дегенерація" принесла в літературу власне нове: вона "відсікла" голову Медузі Горгоні – читацькому стереотипові українського радянського письменника (Бу-Ба-Бу – "запаморочило" голову, "Нова дегенерація" – "відсікла" її). У цьому полягає революційне значення цих двох унікальних літгуртів. Єдине, що їм потрібно було зробити після "безкровної революції", – змінити імідж. Ця робота виявилася набагато тяжчою за попередню, адже тепер треба було доводити професійну майстерність: ми не тільки руйнуємо старе, ми творимо нове. "Бубабістам" у цьому відношенні було простіше, адже вони починали із самостійного входження в літературу і знову поверталися до такого статусу. "Нова дегенерація" на деякий час просто розгубилася, їх "придавили" стереотипні кліше: "Андрусяк володіє найпрофесійнішим письмом"[6, 8]; "Процюк володіє хаосом. Хаос володіє Процюком"[6, 8]; "Ципердюк володіє вибухівкою, котра поки що не спрацювала"[6, 9]. Андрухович вміло вловив те, що відзначало творче обличчя кожного з учасників літгурту на початку літературного шляху. Біда ж критиків була у тому, що вони не задавалися метою переглянути цю оцінку, а приймали її за відправну точку розмови про літгурт.

Старше ж покоління не знайшло нічого кращого, як зіслатися на авторитет О.Гончара, опублікувавши фрагменти його щоденникових записів від 24 жовтня 1996 року на сторінках "Літературної України": "Розгул аморальності, ріст злочинності, глумління над могилами, похабщина, що поганить літературу, нахабство войовничих графоманів, засміченість літературної мови вульгаризмами й блатняцьким жаргоном – все це, чим так охоче добувають собі визнання молоді дегенерати (їхня самоназва)..."[4, 454].

Хтось "прикрився" іменем Гончара, наносячи удар не тільки по літгурту, а по всій молодій літературі. Тим більше, що це була оцінка вчорашнього дня, кожний із учасників літгурту, віддавши данину поверхневому епатажу, давно відмовився від нього на користь серйозної і глибокої літературної праці. Так, Степан Процюк того ж 1996 року в одній із статей заявив: "Минає літературна доба солодкаво-трупного запаху деградації і розкладу. Молоді українські творчі сили під святим омоформом Богородиці в суспільних сутінках запалюють свічу духовного ідеалу та романтизму. Закінчую цитатою з Хвильового: "Вибачте за вольтер'янство, але я романтик!"[14, 70]. Дивно, саме цієї серйозності не хотіли добачати опоненти. А можливо, за цим неприйняттям крилося дещо інше: саме ці молоді письменники поволі, але впевнено почали визначати обличчя сучасної української літератури.

Той же Степан Процюк 1995 року видає наступну свою поетичну збірку (першу як авторський книжковий проект) "Апологетика на світанку". У своїх нових віршах поет постав перед читачем у зовсім іншому світлі. Ні, – це не була інша людина, це був відвертіший діалог із самим собою:

*Але нині вже знаю, склавши іспит магістру казок,
Не шифрую уже мізантропа в розбежену кралою.
Нині знаю, бо весь під жорсткими дощами промок
у дорозі до храму із назвою "Чаша Грааля" [15,4]*

Чітко вияскавивши свій "загріній" ідеал, що має такі давні і традиційні корені в українській літературі, починаючи від Г.Скороводи і закінчуючи М.Хвильовим, С.Процюк виводить свою поезію на якісно нові обрії, що виразно прослідковується із вірша з присвятою самому собі ("Відкинь елітні береги..."). Це не була миттева метаморфоза, вже у першій збірці відчувається туга з ідеалом і якась аж фанатична віра у нього (див. 13, 71-72). Проте ідеал виступає тут як поетова мрія, тоді як у нових віршах він є усвідомленою метою. І ще одна особливість, яка увиразнює творчу індивідуальність Процюка – його ідеал носить яскраво виражене християнське забарвлення: БОГ! І все-таки більше у значенні загальнолюдському, універсальному (як Абсолют, як нова Краса), ніж у суто біблійному. Але ці дві категорії у поетових віршах не протиставляються, вони взаємодоповнюють одна одну й існують на стику релігії і творчості:

*Посміхається нам із генезис прапорів та свастик
Наш онук, наш новий ренесансів Бог! [15, 5]*

У Процюка яскраві метафори, які не є самодостатніми у віршах, вони лише посилюють і увиразнюють загальну концептуальність кожного вірша і збірки в цілому. Серед змальованого суспільного дна, нищих взаємин, підступів і зрад, кривавих оргій і варварських оргазмів проривається через тлін "херувимська галактика ясна". Поетика творів С.Процюка набуває двох яскраво виражених форм: 1) вірш т.зв. рваного ритму, насиченого метафорами й образами, яскраві спалахи яких іноді стають блідим "денним" світлом (тобто, в естетичному плані є дещо програшними, коли переходять у розряд самодостатніх); сюди додається свідомо вульгаризація поетичного тексту з використанням "табуйованої" лексики. У віршах цього плану домінує діонісійське начало, яке в основному служить для увиразнення труднощів пошуку внутрішньої гармонії (другий розділ збірки "Аналіз крові", цикл "Сифіліс серця" та ін.); 2) пластичний аполлонівський вірш, осяяний якоюсь біблійною святістю; він вражає чистістю задумів і помислів; він сповнений глибокої віри у гуманну сутність людини; він, зрештою, скеровує людину на пошуки цієї віри (цикли "Навколішки до ідеалу", "У пошуках Грааля" тощо).

Усе це дозволяє нам говорити про С.Процюка, як про одного із найяскравіших (і, можливо, одного із найсуперечливіших) поетів покоління "дев'яностих". Тому що С.Процюк не просто став виразником суперечностей нашої доби (це характерна риса всієї сучасної поезії), він одним із перших у поезії 90-х рр. ХХ ст. зробив крок до творення нового ідеалу. Від "Сифілісу серця" до "У пошуках Грааля", від "Аналізу крові" до "Апологетики на світанку", – така авторська відвертість шокує, злить, приваблює і захоплює. І найголовніше, вона нікого не залишає байдужим.

Сьогодні вже важко сказати, наскільки творці "Нової Дегенерації" усвідомлювали, що вони роблять? Наскільки це було їхньою грою, а наскільки – серйозним задумом? Однак, попри деяку недовершеність художньої форми, поетичні твори "Нової дегенерації" зіграли роль каталізатора літературних пошуків із кризи, яка склалася, і тут напрошується паралель із "вісімдесятниками". Тому що саме вони закладали основи майбутніх літературно-естетичних змін. Якщо ж говорити про прихильників еволюційного чи революційного шляху, то на перший план виходить літутгрупування "Бу-Ба-Бу" – ці предтечі революційного оновлення у сучасній українській літературі (поезії зокрема). Події серпня 1991 року – ГКЧПістський "путч" і проголошення незалежності України – поклали "крапку" у художньо-естетичному формуванні покоління "вісімдесятників", покликавши до життя нове покоління митців. "Бу-Ба-Бу" зривало струпи імперського самоусвідомлення юрби, – "Нова дегенерація" розкривала болячки рідного "малоросійства", національного яничарства, зодягненого у маску псевдопатріотизму. Це була концептуальна різниця між двома літгуртами, яким судилося стати найяскравішими виразниками свого літературного покоління. Всі інші відмінності (власне літературно-теоретичні) похідні

від неї. Так, івано-франківський літератор Любомир Стринаглюк ще в січні 1992 року писав: "Що ж різнить Бу-Ба-Бу з "дегенератами"? Напевне те, що Бу-Ба-Бу – це десь нарцистичне "самопожирання" власних творінь, намагання представити справжність несправжнього, а "Нова дегенерація" – це вихід нервової та інтелектуальної напруги за рахунок "самовиливу" пікантної ліричної ситуації"[16, 5]. Він же вказав на органічну спільність поезії двох літгуртів: "Внутрішньо поезія Бу-Ба-Бу і "Нової дегенерації" – це поезія великої вітальної здатності"[16, 5].

"Нова дегенерація" – не найталановитіша, але найяскравіша заявка нового літературного покоління. Традицію "літгуртівського" входження/вривання в літературу продовжили "Червона Фіра" з Харкова і "Західний Вітер" з Тернополя. Але у них уже не було ні того емоційного надриву, ні тієї античної приреченості, ні прориву до християнськості в її романтичному трактуванні.

Література

1. *Бондар-Терещенко Ігор*. Структурні особливості літературного дискурсу 1990-х рр. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Київ, 2006. – 20 с.

2. *Лебединцева Наталія*. Українська поетична свідомість кінця ХХ ст.: трансформація архетипу Великої Матері. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Київ, 2003. – 22 с.

3. *Старовойт Ірина*. Український постмодернізм у критичному та художньому дискурсах кінця ХХ століття. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Львів, 2001. – 17 с.

4. *Гончар О.Т.* Щоденники: У 3-х т.: Т.3 (1984-1995). – К.: Веселка, 2004.– 606 с.

5. *Баран Євген*. Імпровізаційне (між іншим) // Баран Євген. Замах на міражі // Морена. Літ.журнал одного автора. –Львів, 1997. – № 2. – С.12-14. – С.13.

6. *Андрухович Юрій*. Сотворіння трикутника // Нова дегенерація: поезії. – Івано-Франківськ: Б-ка ж-лу "Перевал", 1992. – 104 с. – С.3-10. – С.4.

7. *Покирис Юліан*. Вінок на могилу БУ-БА-БУ... // Post-Поступ. – 8-14 грудня 1992 р. – № 46. – Львів-Київ. – С.22.

8. *Кухарук Роман*. Кілька слів про ...// Пост-Поступ. – 31 серпня-11 вересня 1996 р. – № 34. – С.15.

9. *Анастасьєв Н.* Странные сближения ... Или о пользе чтения неактуальной литературы // Дружба народов. – 1995. – № 11. – С. 174-180. – С. 177.

10. *Рябчук Микола*. Кінець великої паузи // Література Плюс. – Січень 1999. – Ч.1-2. –С.10.

11. Маніфест "Нової дегенерації" // Західний Кур'єр. – 1991 року. – 19 жовтня.
  12. *Кокотюха А., Розумний М.* Лірика дев'яностих. Любити живих: Художньо-документальна повість. – Х.: А.П.Стожук, 2004. – 278 с. С.8.
  13. *Андрусяк Іван.* Депресивний синдром // Нова дегенерація: поезії. – Івано-Франківськ: Б-ка ж-лу "Перевал", 1992. – С.11-42.
  14. *Процюк Степан.* Якщо не шануватимемо один одного, хто пошанує нас? // Процюк Степан. Лицарі стилосу та кав'ярень: есеї про дев'ятдесятників. – К.: Смолоскип, 1996. – 82 с. – С.67-70.
  15. *Процюк Степан.* Апологетика на світанку: поезії. – Ужгород: МПП "Гражда", 1995.–108 с.
- Стринаглюк Любомир.* "Отсе сте бі бо бу..." (Деякі нотатки стосовно української модерної поезії) // Західний Кур'єр. – 20 січня 1992 р. – С.4-5.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 23.12.2010р.
Рекомендовано до друку докт. філол. наук, проф. Салигою Т.Ю.*

UKRAINIAN POETRY OF 90TH XX: CONTEXT «NEW DEGENERATION»

Ye. M. Baran

*PreCarpathian National University by V. Stefanyk,
57 Shevchenko Street, Ivano-Frankivs'k, 76000, Ukraine,
Ivano-Frankivs'k Regional Organization of NSP
ph. +380(342) 50-60-74; e-mail: kf@pu.ukr.lit.ua*

Becoming of a new Ukrainian poetry at the beginning of 90th years XX of age through evolution of aesthetically beautiful and world view experience of literary groupment «New deteneratsiya»(Stepan Protsyoc, Ivan Androusyac, Ivan Tsiperdyoc) is examined in the article.

Keywords: *Ukrainian poetry, fracture of aesthetics, litgourt, chaos, depression, romantic seeing.*